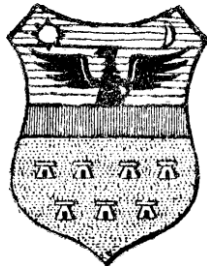

SÜTŐ-NAGY LÁSZLÓ:

AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG HÚSZ ESZTENDEJE

az „ERDÉLYI Szemle” kiadása

BUDAPEST, 1940.

Felelős kiadó: Sütő-Nagy László.

Kis Gyula és Társa Törekvés nyomda Budapest, Vadász a. 82. Tel. 1-2S7-M
Nyomdáért felel: Kis Gyula.

(1918-1938.)

E tanulmány, amely az 1918-38. évek eseményeit ismerteti, még az új történelmi változás előtt íródott és került sajtó alá.
Nyomatott a könyvnyomtatás 500. esztendejében, az erdélyi felszabadulás első napjaiban

Erdély!

Mit jelent ez a szó: Erdély?

Nyelvi és nyelvészeti jelentősége mellett mindenesetre magában foglal egy bizonyos földrajzi egységet, történelmi kialakulást, néprajzi tájat, kulturális világértéket s hegyein, vizein, népein, azok szokásain, műveltségén, ragyogó múltján, hervadó temetőin, várandó ígéretein túl jelenti még közel kétmillió benne élő magyar mai sorsát, a világba szétszórt tizenöt millió magyarság vele kapcsolódó lelki és nemzetekölcsi egyéniségének letagadhatatlanul jelentékeny részét.

Ha gyökeréig meg akarnók keresni e közel kétmillió erdélyi magyar mai sorsának eredőit, bizony messzi múlt idők távolába kellene vissza mennünk. Talán az erdélyi fejedelemség kezdetéig, talán a három rend uralmának nem mindig e föld és népe természetes kívánságával egyező vetélkedéséig, a nagybirtoka urak és a szegény jobbágság itt is nagyrészt meghonosodott egészségtelen viszonyáig, a hatalom birtokosainak könnyelmű nemtörődomségéig, a nagytőke beszivárgásáig és nemzetietlen mindenhatóságáig, a székelység teljes elhanyagoltságáig, a nép nemzeti és erkölcsi hatóerejének örökös semmibehevéséig. De mi nem akarunk vissza sírni ezekig a fájdalmas aránytalanságokig, mi csak húsz év történelmi múltjáig megyünk vissza. Az akkor bekövetkezett nagy sorsfordulásig, amely döbbenetes erővel zúdult ránk. A nagy sorsváltozásig, amelynek váratlan meglepetései fejbe kólintottak, mint tagló a jámbor vágóhídi állatot. A pillanatok szaporán bonyolódtak, egyik helyzet a másikat követte s ezer év közhatalmi állapota egyik napról a másikra megváltozott, új adottságba sújtotta az erdélyi magyarságot. Teljes higgadtsággal gondolva vissza a meglepetésszerű orkánra, sokat lehetne vitázni azon, hogy vájjon milyen okok idézték fel a nagy színváltozást s előtteutána vájjon melyik lépése volt helyes, avagy helytelen a magyarság vezetőinek, de az azóta is egymást követő súlyosabbnál súlyosabb történelmi tények feleslegessé tesznek minden meddő magyarázatot s elfogadva alapul, hogy a zűr-zavaros vad fergegben Történelmi végzetszerűség uralkodott el felettünk, a továbbiakban elméleti magyarázatok helyett nézzünk szembe e húsz év való eseményeivel, azok figyelemreméltó tanulságaival.

Minden történelmi távlatkeresés ellenére le kell szögeznünk, hogy az önálló fejedelemség megszűnése óta Erdély urai tevékenységük irányát előbb állandóan Bécs felé fordították, az unió, illetve a kiegyezés óta pedig mindent a magyar élet közös ősforrásától vártunk, mindenben az ősforráshoz igazodtunk, mindent arra felé sűrítettünk. És most egyszerre mindennek vége szakadt.

A gyermeket eltépték az édes anyjától. De úgy, hogy elfelejtették kellő időben lekötni a csecsemő köldökszínörját. Minden lélekzétünk elállt. Nem tudtunk levegőhöz jutni. Élettelenül terültünk el. összes szerveink megbénultak. Ki tudta, ki tudhatta volna, hogy ilyen körülmények között kinek mit kell tennie? Így történt, hogy a váratlan összeomlásban minden régi szervünk, intézményünk elveszítette az irányító vezérség fonalát s ha volna is, amit irányadó útmutatásnak mondhatnánk ebben az időben, az is csak időleges, tétovázó bizonytalanság, jóakarató szándék inkább, mint érett megfontolás. Határozott és öntudatos életvezetésről beszélni se lehet. A tömeges eltávozások folyamata még az ösztönös védekezésnek, az életigenlés legelemibb vágyának is ellentmond. Minden vonalon teljes sötétség, fejetlenség. Csak természetes, hogy ebben az irtó gomolygásban minden felborult. Elannyira, hogy ami azóta Erdélyben történik, úgyszólván minden teljes előlrőlkezdéssel indult. A régi rend fonalának megszakadása, minden múltbeli tevékenység átállítása, az egész elejétől s alulról való indítás olyan súlyos és sarkalatos tétel még ma is erdélyi közéletünkben, hogy annak fel nem ismerése, annak meg nem értése miatt sokszor kell még mindig véreznie az erdélyi magyarságnak, de sokszor csodálatosan szép, felemelő példákat is teremtett.

E húsz év sorozatos eseményeiből hordom össze én is a követket, téglákat, hogy azok egységes összefogása után jövünk felé következtethessék. Bizonyos, hogy nem könnyű feladat ezt az utat megtenni, minden képet pontosan egymás mellé illeszteni, a maga helyébe rakni. De ha bármit el akarunk érni, ha tiszta szívvel vagyunk e föld népéhez s komolyan akarjuk jövőjét, meg kell próbálni. Mert e nélkül nem tudunk sok mindent megérteni, tévesnek tartanánk sok következtetést, mintahogy avatatlanok előtt még ezek után is érthetetlennek tűnhet fel sok esemény, amik pedig fontos láncszemként hozzá tartoznak jövő teendőink megítéléséhez.

E két évtized tapasztalata igazán elegendő ahhoz, hogy zárlatot készítsünk, álmódózásmentesen, szigorú, férfias határozottsággal állítsuk be az egyenleget. És minden sorsunkat érintő kérdés: a cselekvő és szenvedő vagyion minden pontja mellé fűzzük oda a helyes és méltó következtetést, azzal a rendeltetészerű következetességgel, hogy ezek a kérdések s azok megoldása közös kötelesség s nem odázhatók el sem egyesek hibás tekintélyföltése, sem egyes csoportok érdek-föltései miatt. Mert az erdélyi magyarság sorsa és annak kérdései nem egyes emberek egyéni kérdései, az mindannyiunk közös létkérdése, sőt nem csak a mi és utódaink, de az egész magyarság sorsproblémája. Amit aszerint kell tehát nézni, látni, megítélni, élni és égni vele.

Az erdélyi szellem bakacsin virága.

A nagy vérveszteség után elsősorban szellemi életünk kezd valamennyire magához térni. És érdekes, hogy ezen a téren is épen az irodalom fáklyája, vagy egyelőre találóbb hasonlattal, pisla mécsese gyúl ki először.

Kuszált, tövises rengetegünkben néhány jószándékú fiatal magyar szív merész tette határozta el magát, összefogott és megindította ismét, csak nemrég, a forradalom viharaiban léket kapott lapját. Ólomkatonáik segítségével gondolták sorjába állítani a Megbomlott rendeket. A toll injekciós erejével akarták friss mozgásra bírni a petyhüdt ereket, halódó embereket, lelkük szövétnekekkel akarták megpiszkálni, felgyújtani a kihunyó mécseseket. A fiatalság duzzadó ereje megszépíti, felnagyítja, megacéloztatja a jelenségeket. Ez a néhány nekibátorodott fiatal magyar is azt [litte, hogy fáklyákat hordoz s hevületében fáklyákká magasztosították fel az alig éledező apró pislá fényeket. És íme, csoda történt. Az akarát lankadhatatlan tüze tényleg rövid idő alatt oszlopos lángba lobbantotta az apró szikrát s nemrég még szunyadó hamupipőke-lapjuk valóban világítótorony kezdett lenni az irdatlan sötétségben.

Nem szándékom újra elismételni az „Erdélyi Szemle” születésével a mai erdélyi irodalom születésének történetét, korkezdő jelentőségét. E kor hősi nagyszerűségét megírtam »Harc a végeken« című könyvemben, elmondtam rádió-előadásomban, méltányolják és méltatják azóta is az erdélyi irodalom arra illetékes szakemberei. De szükségszerűen rá kell mutatnom erre az epizódra, mert az erdélyi életakarásnak, az élni akaró lélek megnyilatkozásának ez a megmozdulás, ez a lap s e lap munkatársainak izgalma volt az első jele. A hitnek, a reménykedésnek, a szellem tovább éltető munkájának ezek a fiatalok voltak az első dacos felkiáltása De az Erdélyi Szemle ezen időbeli és lélektani szerepe mellett elvitathatatlan e lap munkásságának ténybeli jelentősége is. Az Erdélyi Szemle érdemes tevékenysége ugyanis csírája az azóta kiterébélyesedett erdélyi magyar irodalomnak, amely friss illat a magyar irodalom levegőjében, friss szín, friss íz a nagy szellemi keverékben, oszlop az épülethez s azóta való kiteljesedésével mosoly a mai Erdély arcán, egyetlen ékkő agyonnyomorodott, leszegényedett sorsunkon, s hibái dacára is egyetlen biztató reménysugár még mindig a jövő felé, egyetlen igaz bizonyítéka a hitnek, élni akarásnak.

Azóta a magyar irodalomnak e végeken szárnyaló turul madara mellett több sas-fiók kelt szárnyra, de magasan repülő királysássa csak két komolyabb lap nőtt ki: a Pásztortűz és az Erdélyi Helikon. A Pásztortűzet az Erdélyi Szemle munkatársai alapították, a Helikont a marosvécsi szellemi munkaközösség hívta életre. Mellettük az erdélyi magyar irodalom létezésének kétségtelenül legelőbb bizonyosága az Erdélyi Szépmíves Céh könyvsorozata. Száznál több erdélyi könyv jelent meg eddig ebben a sorozatban, s majd új térhódítását jelenti az erdélyi tehetségnek. Van közöttük olyan, amelyik külföldön is visszhangot vert, egy-két kötete maradandó büszkesége az egész magyar irodalomnak, s néhány kiválóan értékes könyve mellett általában mindenik kötete érdemes, tehetséges munka. De részint irodalmi termelésünk kezdetlegessége, részint a kritika baráti befolyásoltsága miatt néhány olyan darab is napvilágot látott a sorozatban, amelyik külön-külön

önmagában található volna olvasóra, de a sorozatból egész nyugodtan kihagyhatták volna, egyenesen kárára van a tekintélyes együttesnek.

Hasonló bírálati szempontok merülhetnek fel az Erdélyi Helikonnal szemben. A kritikai szellem szabadsága itt is nem egyszer szabadossággá válik s így nagy mértékben befolyásolja éppen az igazi erdélyiséget. A szerkesztésében megnyilvánuló szabadelvű szellem nem a többszázados erdélyi szabadelvűség hagyományait követi, hanem határokon túli eszmei és világnézeti irányokat. Ami kevésbé lett volna baj, ha Erdély a maga szellemiségevel ebben az átfogó értelemben kellő érvényesülést kaphatott volna, de éppen az a kifogás, hogy ez a munka sohasem adta Erdélyt a maga százszázalékos valóságában, hanem ellenkezőleg, összeszűkíti ezzel a határokon túli és fölötti világnézetével az erdélyi szellemiséget. Némi szemléltetéssel fejezve ki, a szerkesztők előbb mindig túl tekintettek a határokon s onnan visszanézve, annyit és azt mutattak csak meg Erdélyből, ami ennek a már lejárt nemzetegyenésítő felüli irodalmi, művészeti és politikai szellemiségnek megfelelt. Nem Erdélyt adták tehát a maga összefogó valóságával, sok szín, ember, tehetség és termés maradt ki mérlegükből, sok ténnyel nem vettek tudomásul, sok véleményt tagadtak, sok gondolattal, tervvel szálltak harcba, ami a földből s a földért sarjadt. Az igazi erdélyi szabadelvűség helyett ezt a határon, sőt már láthatáron túli világnézetet nyomták rá a lapra, abba öltöztettek minden gondolatot s annak prokrusteszi ágya volt a mértékük.

Egy katolikus irodalmi lap, a Hírnök is elejétől fogva, éber, elvhűséggel virraszt a magyar szó sóhajtásai és vágyai felett, s bár első sorban katolikus, de egyetemes nemzeti és valláserkölcsei irányába fogad bármely más vallású keresztény magyar író, aki a nemzeti és valláserkölcsei szempontokat elfogadja, azokat szolgálja. Ezekon kívül városenként virraszt a magyar szellem felett egy-egy irodalmi társaság is, de ez utóbbiaknak a munkássága nagyon plátói jelentőségű, gyakorlati eredményük kevés, szegények, temérdek akadályba ütközik minden mozdulatuk.

Irodalmi életünket látszólagos széles hangolása, messze ágazódása ellenére kis terjedelműnek, hiányosnak találom. És pedig éppen azért, ami az irodalom rendeltetészerű célja: a legszélesebb rétegek nemzeti nevelése szempontjából, annak elmulasztásáért. Komoly bírálati s irányító szellemű irodalmi fórumunk, a Helikon és a legteljesebb erkölcsi és kritikai elvek szerint szerkesztett szépirodalmi lapunk, a Pásztortűz mellett nincs egy olyan önmagát ajánló, általános érdekességű szépirodalmi lapunk, amely ne a magasabb értelmiségit olvasónak, még kevésbé maguknak az íróknak készüljön, mint előbb említett két lapunk, hanem magának az olvasóközönségnek, annak minden rétegének, nem felejtve el, de talán elsősorban és főként annak az új magyar középosztálynak, amely az előbbeninél friss keletűségénél fogva kisebb intellektusa, de nagyobb tömegű s amelyik majdnem teljes egészében kispolgári színeződésű, jelentőségével azonban a régi középosztályt is felülmúlja; rájuk hárul és rajtuk épül fel kulturális életünk jövő

fenntartása. Ezek: az egyházi, vállalati, magántisztviselők, papok, tanítók, kereskedők, iparosok, faluvezető kisgazdák, munkások és azok családtagjai. Mit kapnak ezek ma az erdélyi irodalomtól? Ettől, a szépen terebélyesedő hatalmas tölgyfától! Jóformán semmit. Még egy ágat, egy kis árnyat se. Egy olyan mindent összefoglaló, nevelő s szórakoztató szépirodalmi lapra volna ennek a rétegnek szüksége, amelyik a szórakoztató irodalom mellett felszínen tartsa előttünk sorskérdéseinket, azok tekintetében tájékoztató és irányító legyen, hogy felfogásában közössé, nemzeti, faji és kisebbségi érzésében öntudatosá tegye azt a széles réteget, amelyik adott helyzeténél fogva másként nem tud tájékozódni problémáinkat illetően, nem járhatja a magasabb értelmiségnek készült világnézeti lapokat, nem vesz részt az irányító munkában, de őket illeti a vezetők által elhatározott minden cselekedet végrehajtása. A nevelés zord és nagyképű kihangsúlyozása nélkül olyan közvetve oktató családi lap legyen tehát, amilyen minden nép folyóirat-irodalmában van s nálunk is van a nép számára, de nincs épen ennek a törzs-rétegnek. Mivel pedig hiányzik, világos, hogy e kispolgári és munkás rétegek teljesen távol esnek irodalmi életünk-től, abba nem kapcsolódtak bele s így irodalmunk nélkülözve az ő befolyásukat, nem végzi egészében a maga hivatását. Nagyon helyesen jegyezte meg egyik politikusunk, hogy irodalmi és társadalmi irányvezetésünk között nincs meg a megfelelő összhang, a szellemi hasonlóság. Én ennél tovább megyek és azt mondom, hogy nemcsak irodalmunk, politikai és társadalmi irányításunk között nincs kialakult szellemi kapcsolat, de az irodalom és közönség között sincs meg a kellő közösség, minek következtében akármilyen ellentétes állításnak tűnik fel, mégis igaz, hogy a határon túl is rég beérkezett erdélyi irodalomnak Erdélyben nincs megfelelő gyökere. Már pedig az irodalom közönség nélkül — fa gyökér nélkül, légüres térben pusztulásra szánt szervezet, amelyik előbb-utóbb biztosan befejezi hivatását. Meg kell keresnünk és meg kell teremtenünk a kellő kapcsolatot társadalomvezetés és irodalom, irodalom és közönség között, olyan irodalmi kielégítést kell olvasóinknak adnunk, ami az ő kívánságukkal összhangban van, mert csak így végzi hivatását az irodalom, így lesz igazán erdélyi — az erdélyi magyar irodalom.

Tudományosságunk zárt palotája.

Szellemi életünk másik tengelyét a tudományos munka alkotja. Tudományos téren az Erdélyi Múzeum Egyesület az a szerv, amely a művelődés továbbvitelét szolgálja. Gróf Mikó Imre és társai gyönyörűen megteremtették ezt az intézményt. Hatalmas, tömör műnek épült s az is volna, ha működését szabadon teljesíthetné. Ha nem gáncsolnák, nem akadályoznák. Ha minden tulajdona felett gátlás nélkül rendelkezhetne. Ha egy tévesen magyarázott szerződés-szöveg miatt tudományos gyűjteményein nem tartaná rajta kezét a nehéz tenyerű kormányzat. Így az egész hatalmas mű olyan, mint egy nyilvánosság elől elzárt óriási kastély, amely belül drága kincsekkel, ékes mivekkel van tele, de élvezeté-

ből épen a legilletékesebbeket, a legközvetlenebb jogutódokat zárták ki.

Bölcsészeti, nyelv- és történelemtudományi szakosztálya aránylag nyugodtan dolgozhatott s így magától értetődően a legnagyobb munkásságot fejtette ki. E szakosztály munkanyagát ugyanis teljesen fellelhetni a Múzeum Egyesület elzárt anyagán kívül is a különböző kollégiumok könyvtárában, vagy könyvek pótlása által, sőt az egyetemi könyvtárba bekebelezett múzeumi könyvtárat is akadálytalanul látogathatja bárki a megállapított tagdíj fizetése ellenében. A bölcsészettel, nyelvekkel és történelemmel foglalkozó tudósok munkássága elé gördült tehát a légkevesebb akadály az eddigi rendszer miatt. Súlyosabb következményű azonban a többi táruk felett való rendelkezés, míg a legsúlyosabb a természettudományok körébe tartozó táruk feletti kisajátított állami rendelkezés. Ami ezeken túli szükségletük volna például orvosoknak, vegyészeknek: laboratóriumok, kísérleti műhelyek, ezek az egyetem átvétele óta mind megközelíthetetlenek, a klinikákat, vegytani intézetet, állattani és növénytani laboratóriumokat egyaránt nélkülözik s így sem tovább tanulni, sem azok segítségével tovább tanítani nem igen tudnak legkiválóbb szakembereink sem.

Egyetlen megoldás maradt haladni szándékozó tudásaink számára, ha egy-egy kicsinyke tudományos műhelyt rendezhettek be maguknak, az orvosok közül egyik-másik kis klinikát teremtett betegei számára a saját vezetése alatt, akiknek ez nem állt módjukban, azok külföldre mentek magukat tovább képezni. A legnehezebb helyzetbe természetesen az orvosok jutottak, akiknek tudományos anyag csupán a saját gyakorlatukban juthat kezükbe, de vizsgáló laboratórium már csak az azóta keletkezett magánkórházakban, vagy szanatóriumokban, ha van. Ezek dacára orvosaink olyan értékes tudományos munkásságot fejtettek ki, hogy a nemzetközi orvosi kongresszusokon nem egy alkalommal tüntettek ki egyhangú elismeréssel ott tanulmányát bemutató erdélyi magyar kisebbségi orvos-tudóst.

A Múzeum Egyesületbe tömörült szakemberek elismerést érdemlő munkájából a jog- és társadalomtudományi osztály tevékenysége sokáig hiányzott, ami viszont nagy hiányt jelentett az erdélyi magyar közéletben. Kisebbségi életünk sajátos körülményei között ennek az osztálynak legtöbb alkalma lett volna az erdélyi magyar élet megfelelő irányításában való részvételre. E szakosztály volna hivatva kialakítani az egészen új erdélyi tudományágot, a demográfiát, a szociológiának falu-kutatással foglalkozó rendszerét, amelyet már mindenütt nagy készséggel művelnek, csak mi nem tudjuk még, hogy létezik. Ha e munkásság jelentőségét kellőképpen ismerné fel e szakosztály, úgy a magyar életnek egyik leggazdagabb erőforrása és támogatója, hivatott vezetője lenne.

Egyetlen vigasztaló volt ezen a téren, hogy amit a Múzeum Egyesület illetékes szakosztálya elmulasztott, népünk viszonyainak megismerését és megismertetését, a falu-kutatást, dicséretre-

méltó igyekezettel szándékozott pótolni az „Erdélyi Fialok” kis serege. Nem hallgathatjuk el, hogy; a falu-kutatás munkája terén az Erdélyi Fialok kezdeményező lépéseket tettek s hogy a falu-tanulmányozás és népnevelés terén elismerést érdemlő munkát végeztek, amíg erre lehetőségük volt. Ezt a munkásságot illetet volna jobban észrevenni és támogatni, de sajnos, ezzel szemben éppen az ellenkezője történt, annyi gáncoskodás és ami természetes, annyi hatalmi akadály tornyosodott eléjük, hogy még a kezdeményezést sem tudják tovább szervezni, elnémultak. A Majláth-kör. fiatal magyarjai is próbálkoztak hasonló falu-munkával, de sajnos, ők is csak a legkezdetig jutottak e munkának. Népünk sorsát viselő aggodalmas lelkek, örülnénk, ha minél többen végeznék ezt a feladatot, akár önállóan, akár csoportosan, az irányítás azonban egyöntetű és közös forrású kell, hogy legyen, mert csak így remélhető a szükséges eredmény. Gondoskodni kellene róla, hogy fiataljaink minél nagyobb számban, minél felkészültebben, minél nyugodtabban fejthessék ki falu-tudományvágyukat és szeretetüket, akár nagyobb munkatáborozások, akár egyéni munkásság által.

Általában több gondoskodást kellene tenni, hogy fiatal tudósaink minden tudományos téren megmutathassák készülségüket. És kifejezésre kellene juttatnunk, hogy tudományos életünknek önmagáért való művelése mellett van nemzeti feladata is: a tudomány egyes ágát nemzeti feladataink megoldására, közönségünk javára használni fel. Népi s nemzeti életünk minden egyes része vonatkozásba hozható és hozandó a tudományos vizsgálattal és felvilágosítással, mert csak így juthatunk el önmagunk teljes megismeréséhez s az egyéni élet mellett a nemzeti hivatás teljes kifejtéséhez.

Művelődésünk fellegvái: az egyházak és iskolák.

A tudomány művelésében, általában egész művelődési életünk szolgálatában első helyen állanak egyházaink és felekezeti iskoláink. Joggal mondhatjuk őket a magyar művelődés fellegváinak. Sajnos, ezeknek a fellegváraknak a várfalaiból mindegyre többet veszítünk, szinte naponként kihúznak belőlük egy-egy támasztó oszlopot, bástyafokot, vakolatuk mállik, tégláik hullanak. A nagy tragédia bekövetkezése után, az összeomlás viharában, zivatarában, úgyszólván csak egyházaink, azok vezetői, a templm és iskola állottak viszonylagosan szilárdan, égre néző, tiszta szemekkel, hitet hirdető, Isten felé mutató felkiáltó jelekként. Mint évszázadok viharjaiban annyiszor megpróbált intézmények, az esztét veszített vad zavarodás csillapultával ismételtlen egyházaink vezetői kezdtek először észhez térni, szétnézni, összeterelni és rendbe szedni a megindult, szétszéledt nyáját. Nagy feladat volt, mert már sokat veszítettünk. Hogy mennyit, azt eleinte nem is tudtuk, csak most, a második évtized végén látjuk. Kár, bizony kár volt a nagy riadás. Ma már nem egyszer súlyos bajokat, hiányokat, gondokat érzünk miatta. Erkölcsi és szellemi károsodásunk mellett óriási gazdasági következményei is vannak.

Statisztikai adataink megdöbbentő képet tárnak a magyar vérvesszéssel kapcsolatban egyházaink rettenetes veszteségeiről, amelyeket lélekszámukat és vagyoni helyzetüket illetően, szenvedtek. A lélekszám általánosan ismert csökkenése mellett én most inkább csak az anyagi csapásokra mutatok halványul rá. Az agrár-reform folytán az egyházi birtokok nagy része kisajátítás alá került. Az összesített százalékos kimutatások szerint a katolikus egyháztól birtokának mintegy 85 százalékát, a reformátusokénak körülbelül 56 százalékát, az unitáriusoktól 63 százalékot sajátítottak ki. Ezzel szemben ugyancsak az agrártörvény szerint az egyházközségeket törvényesen megillető földeknek még 4 százalékát se kapták meg. Ilyen császármetszések után, amelyet csak tetéznék az általános gazdasági körülmények, elképzelhető, hogy anyagi szempontból hogyan állhatnak egyházaink, s hogy milyen súlyos körülmények között teljesítik rájuk váró hivatásukat.

Ezek között a feladatok között első az iskolafenntartás erkölcsi és lelki kötelezettsége. Ez a feladat napról-napra fokozottabb erővel terhesedik rájuk. Húsz év alatt iskoláinkat temérdek sérelem érte. Először nyilvánossági joguktól fosztották meg, lett legyen az elemi, polgári, közép, fiú- vagy leányintezet. A többévszázados vagy évtizedes jogok visszaadása után az iskoláztatás szabad választási jogát korlátozták úgy, hogy ma már a hívek gyakran saját felekezetük iskolájába se járathatják gyermekeiket. A folyton változó tantervek is sok súlyos terhet rónak iskoláinkra. Az állami iskolákban csak románul folyik a tanítás s felekezeti iskoláinkban is a legkevesebbre van leszorítva az anyanyelven való oktatás lehetősége. Az érettségi vizsgáztatások ennél fogva a legnagyobb erőpróba elé állítják diákjainkat, úgy, hogy azoknak csak kis töredéke tud megbirkózni a nehézségekkel, nagy részük a szellemi nyomorkodók hínárjába hull. A községi elemi iskolák nagy részéből állami iskola lett. Eleintén a törvény és alkotmány értelmében egyikben-másikban tartottak ugyan fenn magyar tagozatot, de már rég beszüntették legtöbbjét s így előfordul, hogy színmagyar községben nincs magyar nyelvű elemi iskola. Polgári iskolánk kettő van az egész országban. Kereskedelmi iskolai magyar tagozat egy van, a régi kolozsvári kereskedelmi iskolai román tagozata mellett. Két magasabb fokú zeneiskolánk volt, egy Kolozsvárt, egy Marosvásárhelyen, ezek közül a vásárhelyit már egészen elvették, a kolozsvári felett felügyeleti jogot gyakorolnak. Egyetlen magyar nyelvű állami óvodánk sincsen. Sőt felekezeti óvodánk is éppen a törvény szigorú rendelkezései miatt alig egy pár van az egész országban. Magyar nyelvű állami polgári, kereskedelmi, ipari vagy mezőgazdasági szakiskolánk, tanítóképzőnk egy sincs. Magától értetődik, hogy elveszített régi iskoláinkat nem tudjuk pótolni, anyagiakban pedig egyre jobban lerongyolódva, iskoláztatásunk a legszűkebb határok közé szorult. Nagy mértékben éppen szegénységünk miatt több nagymúltú és nagyjelentőségű középiskolánkat, így az udvarhelyi, vásárhelyi, brassói hitvallásos gimnáziumainkat, más okokból is indítatva pedig a kolozsvári felekezeti női gazdasági iskolát, tanárképzőt kellett leépí-

teni, illetve át kellett alakítani alacsonyabb fokú iskolákká. Egyetemünk egyáltalán nincs. Tanárainkat, tanítóinkat nyelvvizsgákra rendelték, aminek törvénytelenységét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy később maga a miniszter is egyszerű tanfolyamnak minősítette ezeket új szövegében, az újabb nemzedékek azonban ezek dacára sem bírják megszerezni a megfelelő képesítéseket, minél fogva senkit sem lehet rendes tanárrá kinevezni. A Székelyföldön s más sűrűn lakott magyar területen kultúr-zóna van, a román papok, tanítók fizetéstöbbletet kapnak míg a mi papjaink kongruáját állandóan mérséklük, lejjebb szállítják, kevesebb-kevesebb embernek állapítják meg s így papjaink nagy része még a legminimálisabb élet-igényét se képes kielégíteni. Ezek után iskoláink, sőt egyházaink helyzete csak aggodalmat ébreszthetett minden gondolkozó egyénben.

Szerény nézetem szerint minden másként történt volna, úgy az iskolai ügyek, mint az egyházi igazgatás terén, ha megvalósult volna a párizsi békeszerződés 11. szakasza, amelyet a nagyhatalmak Romániával kötöttek s amely szerint Románia hozzájárult ahhoz, hogy az erdélyi székely népközösség a román állam ellenőrzése mellett vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot létesítsen. Észszerű gondolkozással első perctől kezdve a 11. szakasz álláspontjára kellett volna helyezkednie az erdélyi magyarságnak. Szerintem a békeszerződés aláírása után nyomban kérni kellett volna ennek a pontnak a megvalósítását, mintahogy hallatszottak is hangok annak megteremtése, életre hívása érdekében. Sajnos, ez elmaradt. Pedig a 11. szakasz gerince lehetett volna egész kultúrpolitikánknak s annak esetén, azt hiszem, nem érhetett volna annyi s olyan mélyen ható beavatkozás egyházi és iskolai ügyeinkben. Nem akarom most összes részleteivel előfontoskodni, hogy miért nem verekedtük ki magunknak ezt a békeszerződésileg különben biztosított jogunkat, feleslegesnek tartanám visszatérni a sok szízfalmögötti tárgyalásra, a tájékozatlanságra, tudatlanságra, népünk helyzetének nem ismerésére, arra a politikai és kulturális analfabétizmusra, amikkel ezt az egész ügyet nem egyszer tárgyalták, megzenésítették, de azt tévedés nélkül állíthatom, hogy a székely vallási és tanügyi önkormányzat hiánya művelődéspolitikai szempontból végtelen nagy károkat jelentett számunkra.

Népnevelés és ifjúsági nevelés.

Szorosan művelődési kérdésünkhöz tartozik az iskolán kívüli oktatás, a népnevelés és ifjúsági nevelés ügye. E kérdésekkel kapcsolatban mindjárt a legelején leszögezhetjük, hogy az általános iskolán kívüli nevelésnek nálunk semmilyen szervezett egyöntetűsége nincs. Ami történt és történik, az mind egyéni kezdeményezésből indult ki s ha sikerült is valamelyik mozgalomnak kisebb-nagyobb mértékű elismerést, valamilyen támogatást szereznie, még mindig magukon hordják az egyéni munka szándékainak jellegét, sőt van, amelyik mást se mutat, mint csupán az egyéni törtetés jól

megágyazott vívmányát. Az egyházak saját érdekükben is végeztetnek népi missziót, de ez még koránt sem az, aminek a népi nevelésnek kellene lennie. Nem ölel fel annyi anyagot, akkora területet, ameddig a népi gondoskodásnak el kellene jutnia. Az egyöntetűség szempontjából is sok hiányt idéz ez az inkább vallásos jellegű pásztorkodás s hogy mégis egyazon szellem élte ezt a szétágazó tevékenységet, az főként a hivatást teljesítők egyazon lelki alkatúságából, közös erkölcsi és jellem világából folyik, s papjaink, tanítóink lelkes ütemének, nemzeterkölcsi gondolatazonosságának tulajdonítható. Egy bizonyos, népünk vezetői parancsnoki küldetés nélkül is tudatában vannak népnevelői munkájuk fontosságának.

Van ugyan egy általános közművelődési szervünk, amelyiknek a népnevelés és ifjúsági rendszeres gondoskodás is munkakörébe tartoznék: az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület vagy rövidítve EMKE, de e nagymúltú intézményünk a közhatalmi változás óta semmilyen közérdekű ténykedést nem fejthet ki alapszabályainak téves magyarázása miatt. De e hivatalos véleménynyilvánításon túl más okok is gátolták alapszabályszerű működése gyakorlati kifejtésében. Meglátjuk, hogy a sok akadály mikor változik át cselekvő erővé, mikor fog felfrissülni, megfiatalodni ez az öreg, tekintélyben megcsontosodott szervünk, mikor kezdi meg azt az áldásos mozgolódást, amellyel népnevelésünk szolgálata mellett szolgálatára lesz Erdélynek, Erdély minden népiségének.

Sajnos, a népnevelésnek, különösen a falusi kultúrmunkának temérdek akadálya is van. Nevezetesen, faluhelyen most is, mint régebben, a szolgabíró, a jegyző és a csendőr a legfőbb közigazgatási hatalom, de ezek közül a papság, tanítóink kultúrmunkáját nem egyszer éppen a csendőrök értelmi felfogásának irányító hatalma alá helyezi az állam. Ennek a helytelen közigazgatási vagy közrendészeti befolyásnak a folytán, bizony nem egy helyen a csendőri ész vagy esetleg épp a szurony határozta meg a béke és konszolidáció annyiszor emlegetett jogára dacára a művelődés menetét. Beleszólt az egyesületek ténykedésébe, ellenőrizte a dalárdák műsorát, a könyvtárakat már nem egy helyt megsemmisítették, ilyen körülmények között igazán el se képzelhető, hogy milyen nehéz és fárasztó, mennyi gondba és megaláztatásba, szédületes tekervénybe került a legegyszerűbb előadás megtartása. Ma egyáltalán nem, vagy csak a legkritikább esetben lehet már műkedvelői előadást is rendezni. Pedig a népművelés s általán a közműveltségi állapot fejlesztése, fokozása a legfontosabb feladat nemcsak számunkra, de az államhatalom számára is. Nemcsak a mi érdekünk, de az állam érdeke is. Nemcsak általunk végzendők a legtömörebb gonddal, de a közhatalmat gyakorló többségi nép részéről is minden eszközzel elősegíthető volna. Mert az egyes népek kultúráját, nem lehet erőszakosan távoltartani egymástól. Azok egymásra találnak maguktól és kölcsönhatást gyakorolnak. A magasabb fokú kultúráltságból átvesz a kisebb fokú. S minél magasabb fokú értelmiségi állapotban vannak az egyes államalkotó népelemek, annál könnyebben kormányozhatók a hatalom által. Annál biztosabb az állam gazdasági ereje. Annál számottevőbb tényezőjévé válik

népein keresztül az állam maga az egyetemes emberi civilizációnak. Népünk műveltségi állapotának fokozása tehát nemcsak a mi kötelességünk, de a többségi népnek s magának az államhatalomnak is be kellett volna látnia, hogy az erdélyi magyarság műveltségének emelése az ő hivatásos támogatásuk körébe is szorosan beletartozik. Mert egyoldalú kultúra nincs, a kultúra folyton terjeszkedő hatóerő, amelyik átviszi üdvös hatását a szomszédságra is. E találkozásból még mindig csak haszon, fejlődés következett. Úgy az állam, mint a nemzet életképessége szempontjából fontos tehát az államalkotó fajok műveltségi színvonalának minél magasabb fokra való emelése.

A magyar egyházak és azok papjai, tanítói minden elismerést érdemlően teljesítették a maguk adott lehetőségei szerint ezt a munkát. Egyesületeik: a Dávid Ferenc Egylet, Katolikus Népszövetség, Kolping, Ifjúsági Keresztény Egyesület. Nőszövetségeik részére minden dicséret kijár. A romániai Magyar Dalos Szövetség, az Erdélyi Gazdasági Egylet szintén kivették részüket. De emlékezzünk meg két vidéki szövetkezetről: az Aranyos vidéki Falufejlesztési Szövetkezet és az Általános Gazdasági Szövetkezet akciójáról is, mint amelyek szintén példát mutatnak arra, hogy miképpen lehet és kell népi munkát, nevelést végezni.

Ezeken az egyesületeken, szövetkezeteken kívül két gondosan szerkesztett lap is szolgálja a népnevelés céljait. Az Erdélyi Iskola és a Magyar Nép. Az Erdélyi Iskola a pap, tanító, falusi értelmiség segítségével tanít, eszközt, anyagot szolgáltatva nekik a tanításhoz, míg a Magyar Nép közvetlen érintkezése folytán van nagy hatással a falu népére. A Magyar Nép példája ismét igazolja irodalmi életünk hiányosságáról írt felfogásom, íme a magasabb értelmiségű olvasóközönség két folyóirata mellett a népnek is van külön orgánuma, csak éppen, akik e két kategória közé esnek, az újonnan alakult középosztálynak nincsen hasonló, a maga stílusában készült lapja. Már pedig enélkül s az ezzel járó más kultúr-teljesítések nélkül nem bizonyos, hogy lesz megfelelően képzett, művelt középosztályunk.

A népművelés munkájával szorosan kapcsolódik az ifjúsági nevelés kérdése. Amidőn ifjúságról beszélek, mindig és határozottan az egész, egyetemes erdélyi magyar ifjúságot értem alatta, annak léte és sorsa van gondolatomban, szemeim előtt. A részletezésben a gyakorlati szempontokra való tekintettel természetesen megkülönböztetem a falusi gazdaiifjúságot, a városi iparos, kereskedő és értelmiségi ifjúságot. Ez a megkülönböztetés azonban csak elméletben és csak azért történik, hogy a saját színvonaluk emelésének szükségességét külön is kihangsúlyozva, ezáltal hathatósabb figyelemben részesítsenek. Sajnos, ma még mindig találkozhatunk osztály-kihangsúlyozással, érdekellentétekkel, de ennek meg kell szűnnie, mert a magyar jövő szempontjából nincs más, nem lehet más, csak egyetlen magyar ifjúság, amely nemzeti hivatása teljesítésében nem osztódhatik meg nadrág vagy foglalkozás szerint annál kevésbbé, mert a jövő magyarsága nem csupán a pantalló szárából vagy az eke szarva mellől fog felsorakozni, s

nem tudjuk, hogy vezetőik közül ki fog esetleg éppen a legszegényebb kunyhóból élre pattanni.

Éppen ezért a ma még rendszertelen ifjúsági munkát rendszeres ifjúsági neveléssé kell avatni.

Meg kell kezdeni haladéktalanul a falusi ifjúság közös célú értelmi, gazdasági és nemzettársadalmi nevelését.

Ezzel egyidőben beindítandó a városi kereskedő, iparos és értelmi ifjúság együttes és egyetemes nevelési munkája.

Végül mindenik ifjúsági csoport közös csoportokba tömörítendő a közös magyar jövő megélése érdekében.

Érdekes, hogy az ifjúság tovább nevelésének szükségét először éppen maguk az ifjak látták meg: s- ők teremtették meg első ifjúsági szervezeteinket. Ilyenek az unitárius Dávid Ferenc elletti ifjúsági körök, a református Ifjúsági Keresztény Egyesület, a katolikus Majláth-kör és Kolping, az Erdélyi Fiatalok, a kolozsvári Székely Társaság ifjúsági szakosztálya. Van köztük egyházi s van világnézeti alakulat, de mindenik egyformán tudja és érzi, hogy a ma ifjúságának többet kell belevinnie a magyar jövőbe, mint az a múltban történt. És tudják, hogy ezen a téren nagy feladatok várnak rájuk. Az erkölcsi és értelmi nevelés mellett rájuk vár a testi és társadalmi nevelés meseoldása. És jól tudják, hogy mindez a városi és falusi ifjúság télies összhangjával kell, hogy kinőjjön és véghez menjen. Műkedvelő társaságok, dal-egyletek, sportkörök teremtése és fenntartása mellett ma már kultúrbizottságokra és gazdasági továbbképző tanfolyamokra kellene állandóan gondolni, a saját maguk ereiből, a saját maguk erősítésére. Mert csak így élhetjük meg a jelent s egyedül csak így biztosíthatjuk a jövőt.

Kultúránk hamupipőkéi: színház és képzőművészet.

Az erdélyi magyar kultúrélet legelhanyagoltabb területe: a képzőművészet. Valóságos hamupipőke. Egyetlen társaságunk sincs, amely a festészet, szobrászat és hozzájuk csatlakozó iparművészet dolgaival foglalkoznék. Mintha kiesett volna a ma írva r köz-tudatból, mintha semmi szükségünk se volna rájuk. Pedig témédek jeles, minden bírálatot elbíró képzőművészünk, festőnk, szobrászunk, rajzolónk, iparművészünk van. Még él Nagybánya, a magyar Barbizon, ha a magára hagyott beteg halálküzdelmét is vívja jelenleg. Kár. nagy kár. Nemcsak a magyar festészet kára, de az egyetemes művészeté. Mivé fejlődhetett volna, azóta ez a művész-város, ha tovább haladhatott volna azon a vonalon, amelyen elindult. Aradon, Szatmáron, Temesvárt, a kincses városban s másfelé még sok kiváló művész él, de mindenik a ha nagyobb küzdelmek között tengődik. Ilyen vergődésben ki kívánhat tőlük nyugodt alkotó munkát!! A román képzőművészeti iskola elhelyezésével a fiatalok tanulási lehetősége megnehezedett, a csak Bukarestben végezhető rajztanári iskoláztatás pedig legügyesebb, legtehetségesebb ifjainkat fosztja meg a pályaválasztás lehetőségétől. Egyre szűkül a keret, egyre jobban szorul a kutyaszorító

művészeink körül. Vájjon hová vezethet ez még a legzseniálisabb művész számára is? Sürgős szükség van egy képzőművészeti társaság létrehozására. Képzőművészeink anyagi támogatása, festményeink s más művészeti alkotásaik komoly és megbízható értékesítése el nem odázható. Képzőművészeti társulat s megfelelő iskola alapítása nélkül művészeti kultúránk rohamlépésekben fog a sír felé haladni.

Csak egy fokkal jobb a helyzet a zene-kultúra terén. Szándékosan használom zeneművészet helyett a zene-kultúra kifejezést, mert a művészet magas légkörébe nem merem, nem akaróim már felálmódni magunkat. De ha magasabb fajú zeneművészetről nem is merek álmodni e pillanatban, annál nyugodtabban állítható, hogy zeneműveltség terén értékes hagyományaink vannak s ha nyomorúságos viszonyaink között fejlődésről nem is ábrándozhatunk, de egy ideig bizonyos nívót azért őriztünk. Fájdalom, a kor és szellemváltás Apolló birodalmát se kímélte meg s amit csak veszíthettünk, mindent elveszítettünk. A hatósági beavatkozás legértékesebb gyúpontjainkat kezdte ki. A száz éves múltra tekintő kolozsvári zenekonzervatóriumot átvette az állam. A helyette azóta működő új magyar társaságnak már nincsenek meg a régi anyagi eszközei és szellemi értékei. A marosvásárhelyi zeneiskolát teljesen nemzetiesítették. Zeneműveltségünk fenntartása, és esetleges fejlesztése teljesen magánkezekben van, kivéve a kolozsvári konzervatóriumot, amely államilag; szintén magániskola, de magyar szempontból társadalmi közösségi jelleggel bír. Még szerencse, hogy néhány olyan kiváló külföldön tanult muzsikusunk van. akikre nyugodtan bízhatjuk ifjaink zenei nevelését. Ennek a képzésnek van azonban egy hátránya. Nem ad egyúttal egzisztenciát, mert hivatalos jellegű, állami érvényű zenetanítói oklevelet egyedül csak az állami zenekonzervatórium bocsáthat ki. Ezt a jogot a mi konzervatóriumunktól rég elvették, így tehát csak társadalomműveltségi jellege van zenei képzésünknek.

Valamivel, de csak valamivel és ezzel a valamivel se régóta áll előbb az erdélyi magyar színjátszás ügye. 1792-ben a Rhédei-féle láncos házban már rendes otthona volt a magyar színjátszónak, 1812-ben pedig Budapestet is megelőzve a Farkas-utcában az első önálló templomot építi meg az erdélyi színjátszó társaság Thália istenasszony magyar papjainak. Hol vagyunk ma ettől! Jelenleg bért kell fizetni a saját épületünkért, azt milliós költséggel önmagunknak kell renováltatnunk s boldogok vagyunk, hogy legalább ideiglenes otthont kapott Kolozsvárt a magyar Thália. Hogy legalább a régi deszkabódé színpadján engedik színházat játszaniunk. Ott eljátszhatnk aztán saját tragédiánkat, vagy komédiánkat. Bizony szomorú sor ez a magyar színjátszásra, de van ennél nagyobb baja is!

A százötven éves magyar színjátszás már évtizedekkel ezelőtt több kisebb-nagyobb rivalda fénykévéiről vagy pislá petróleum lámpáiból szórta a művelődés sugarait. Az impérium változása

óta, de különösen az utóbbi évek szomorúsága-szüretében, minél nyomottabb, minél gondterhebb lett gazdasági helyzetünk, annál több ilyen társulat alakult Erdélyben. A nagyobb városok állandó színházaiból leépítve, minden helyre jutott egy-egy vándor csoport, amelyet a szükség nemcsak várostól városig, de falutól faluig hajtott igét hirdetni. És ezek a vándor apostolok mentek éhesen, rongyosan, de jókedvűen. Ilyen vándor szabad-csapatok már békében is voltak. Hanem ezek a mi faluzóink, nem holmi csepűrágó ripacsok, de nem egyszer komoly, érett művészek, küldetésüket érző kultúreberek, valóságos próféták. Volt köztük országos nevű, rég beérkezett igaz művész, volt, aki a falusi kocsmahordóját a budapesti Nemzeti Színház deszkáival cserélte fel s olyan is akadt, aki egyenesen pesti színigazgató lett. Általános szokás volt eleinte ezekben az időkben, hogy hol hivatásérzetből, hol anyagi szükségérzésből, legjobb színészeink állandóan kijártak vidékre s nem egyszer az ő vendégfellépésük húzta ki ottani színjátszóinkat az anyagi válság mocsarából. Azonban nemcsak ezek a falusi csapatok, hanem városi nagy színházaink is a legnagyobb gondokkal harcoltak állandóan. Pár évvel ezelőtt még Kolozsvárt is teljesen bizonytalan volt a társaság helyzete. Egészen szószerint vehetjük, hogy a betevő falatot, a mindennapi száraz kenyeret se biztosította tagjainak. Ha így nézett ki a kép a magyar színjátszás Mekkájában, elképzelhetjük, hogy milyen volt a helyzet vidéken, milyen lehetett a vidéki színész sorsa s milyen ma?

Kolozsvárt azóta nagy mértékben megváltozott minden. A színpártoló társaság megalakulása s annak rendszeres támogatása biztosabb révbe vezette a nyomorba jutott, éhező színpadi Múzsát. Rendes előadások, pontosan fizetett jó erők az elpártolt közönséget visszazoktatták a színházba s ha panasz van, az inkább személyek, vezető vagy vezetett személyek, műsorbeosztás ellen, nem egyszer a vidéki színjátszás ügyében történik. Az erdélyi magyarság a magyar színészet hivatását természetesen nem csupán a kolozsvári színház falai között szeretné biztosítva látni, itt is elég kevésbé van biztosítva, de a magyar színészethez tartozónak véli azokat a vidéki színjátszókat is, akik bizony sokszor szomorú keservek között próbálják teljesíteni feladatukat a magyar kultúra szakadt lobogója alatt, hogy eljusson a magyar szó és magyar ígehirdetés a legkisebb zugba is. Ezért merült fel az az általános kívánság, hogy a kolozsvári színpártoló társaság ne csak a kolozsvári színházra gondoljon, hanem törődjék azokkal a kisebb vidéki trüppokkal is, amelyek odaviszik Katona s Madách szellemét, ahová hírmondó nagyjaink már csak ritkán jutnak el. Ha akármilyen kis morzsát, de valamit ezeknek a vidéki munkás, szorgalmas kultúrharcosoknak is kell juttatni, mert bizony áldozatos sorsot vállaltak. Ha emberi megélhetésükről nem is minden esetben gondoskodhatunk, de annyit tényleg megérdemelnek ezek a pionírok a magyar kultúra mécseseinek gyűjtogatásáért, hogy legalább gondoljunk rájuk néha-néha. Hogy biztató kézfogásunk után tovább álmodozhassanak királyságuk nagyszerű hivatásáról,

hogy a kegyes lelkesítés új szikra legyen számukra. Azután, azután, már csak a közös sors-viseléséért is jó lenne valahogy rendszeresebbé, tenni ezt a vidéki színjátszást, mert bizony-bizony ma-holnap odajutunk, hogy örülnünk kell, ha valahol valakitől *mé*[^] testvéri szót hallunk, édes anyánk szavát.

Egyébként, ma, sokkal inkább áll az erdélyi színészetre, hogy hivatási, missziót tölt be, mint bármikor. És pedig nemcsak a színpadi szó hordozásával, de a magyar színpad-írás új erőre segítése által. Döbrentei Gábor híres dráma-pályázata ha közvetlen nem is újította meg az akkori színpadi nyelvet és technikát, de elévülhetetlen érdeme, hogy erre az alkalomra készült el a magyar dráma ragyogó ékköve: a Bánk-bán. És mi, azok dacára, hogy Pesten a színpadi írók tengeráradata lepi el a színházakat, köztük nem egy világhírű név, ezek dacára szent bizakodással hittük sokáig és hisszük talán még ma is, hogy a magyar színpadi megújulás mitőlünk fog kiindulni, vagy legalább, tekintélyesen hozzájárulhatunk. Nem naiv hit ez. Az irodalmilag, művészetileg csődbe jutott magyar színpadnak felfrissülésre van szüksége. Pest-Buda a közönség heppiendes, székszepiles kívánsága miatt még csak megközelítően sem termelheti ki az újfajtájú művet. De itt nálunk, a népi hagyományoknak, a székely balladákban örökéletűekké magasztosuló szépségeknek, kincseknek a felhasználásával, valamint új témák bátor feltárásával, amely tekintetben már olyan határozott lépések történtek a magyar színpadírás számára, mindazt bizonyítják, hogyha mást nem, de számbaveendő értékeket tudunk nyújtani ezen a téren is.

Ezt a célt, az erdélyi színjátszásnak ezt a hivatását minden erőnkkel segítenünk kell. Ez kötelességünk. S ha az erdélyi magyar irodalomnak sikerült önálló értékűvé, önálló részévé fejlődnie, úgy az erdélyi színpadi termelés is minden bizonnyal meg fogja találni a maga érvényesülésének külön egyéni útját.

Művészeinkről lévén szó, kell néhány szót iparművésze-tünkről, építészetről vetni. Legalább röviden, érintőleg. Különösen népművészetünkkel kapcsolatban. Az a nép, amelyik nem tudja megbecsülni a maga legegységibb sajátosságait, legtermészetesebb saját kincseit, elpusztul. Mikben maradnak meg legütközöbben ezek a népi sajátosságok! Öltözködésben, faragásaiban, építési módszerében, otthona díszítésében, házi ipara megszokottságában. Ezek lelkesége legszebb gyémántjait viselik magukon. Amikre, ha önmaga nem tudja felismerni, nem tudja értékelni, vezetőinek kell ráfigyeltetniök, féltékennyé tenni rájuk. Nálunk ugyan kitörődik mindezzel!? Vagy ki törődött!? Az utóbbi időkben történt ugyan némi kísérlet a házi iparművészet fellendítésére, de mindez inkább csak üzleti, anyagi támogatás-szerű, mintsem valóban szakszerű művészeti jellegű. Felette fontos és szükséges a kérdés kereskedelmi részével törödni, de ugyanakkor nem szabad elfeledkezni annak művészeti, népművészeti problémáiról. A nép a maga szabad fejlődésében saját maga teremti meg háziiparát, művészetét. Él vele és értékesíti. A mi né-

pünk a mai körülmények között olyan befolyások alatt áll, hogy nem mindenhol és mindenben képes átvenni, megőrizni s tovább fejleszteni legősibb, legnemesebb hagyományait, 'tehetségét. Kell tehát valaki tanulmányozza, megőrizze és megőriztesse, tovább segítse népünk művészi varázsú házi iparát, egyéni bűvészkedését, ősi tehetségét, munkában, kézi ügyességben megnyilvánuló lelki szépségeit, csodált álmait. Kell, aki értse, megértse és megértesse azt tovatűnő utódokkal, évtizedekkel, századokkal, velük és másokkal. Aki vigyázzon a szálak szoros folytatására, elsikulásokra, aki megtartsa az öröklött keretek között a késő örökösök számára is. Mert óriási értékek rejlenek a mi népünkben, lelkében, szívében, kezében, álmaiban egyaránt. Dús értékek egész fajunk számára!

Építési módjával, szokásaival, lelkében született eredeti díszítéseivel, csodált alakrajzaival az építészet technikájához is adott valamit. Olyan sajátos motívumokat, amiket csak ő termelt ki. Nem vagyok építészeti szakember, de úgy tudom, hogy ezeknek a motívumoknak a felhasználása egyszer már kezdett divatba jönni a magyar építőművészetben s mintegy megindította a magyar stílus kialakítását. Tekintélyes része van ebben a magyar stílusalkalításban a mi erdélyi építőmesterünknek, aki az erdélyi motívumokat szerelmes rajongással és isteni ihletéssel követte s faragta bele nem egy csodaszép épületünkbe, egy-két tanítványa is akadt, de rajta kívül ki él ezekkel a csodaszép népi leheletekkel, ki használja, kik rendelik, melyik magyar építész épített az utolsó húsz évben ebben a formában? És ki törekszik, melyikük, a megkezdett stílus kialakításához hozzáadni valami kicsiny új meglátást!

Általán igen fontos kérdésünknek tartom, hogy legalább egy szakemberünk hivatásszerűen foglalkozhassék a népművészet kérdésével, fejlődésével, a magyar stílus tanulmányozásával, hirdetésével, hírverésével.

Gazdasági életünk.

Mint óriási szahara, végeleáthatatlan homoksvatag, minden üdítő forrás, oázis nélkül, olyan az erdélyi magyarság gazdasági élete. Elhagyatott, sivár. Mint a Gaurizankár kopár sziklái. Még a napi kenyeret se tudja megadni. Elhanyagolt gazdaságok, omló kastélyok, rokkant házfalak adják a kulisszáit nyomorúságos életüknek. Pedig gazdag ez a föld és gazdag a mi számunkra is. Csak az a baj, hogy vezérlő struccaink nem láttak eddig mást, mint a számukra kedvező homokot, abba beledugták a fejüket és süvíthet tőlük akár a Számum, akár a Nemere, ők nem érzik, nem hallják, nem is tudnak róla. Politikai púpostevéink is mindent felejtő kényelemmel heveredtek bele a rengeteg homokba, de hogy ez a sárga tenger már egész életünket ellepte, megfojt, tönkre tesz, azal nem törődtek, nem izgatta őket. Pedig az öntudatos élet legyőzhetetlen ereje éppen a gazdasági felkészültségben mutatkozik

még legteljesebben. Ha valaki gazdasági életünk eseményeiből akarná összerakni az erdélyi magyarság kockaképét, bizony rosszul járnánk, olyan képet kapnánk, amely merő ellentétet mutatna annyiszor emlegetett kulturális fölényünkkel.

Általános helyzetünk a föld természeti viszonyait tekintve, különösen kétségbeejtő. A szervezetlenség rettentő nyomása kiheverhetetlen károkat okoz. Pedig csak egy kissé okosabb nemzetgazdasági gondolkodással lényeges változásokat lehetett volna elérni s mindjárt más képet mutatna szomorú portrénk. Erdély gazdag földje csak úgy ontja áldását azok számára, akik azt fel tudják fedezni. Egész Eldorádót lehetne itt teremteni, ha kellően ki tudnánk préselni minden atomját ennek a pazar bőségszarúnak. Ehhez elsősül az kellene, hogy ma még meglévő gazdasági erőinket ne hagyjuk csáki szalmajaként tovább veszni, de minden kis vagyónrészt nemzetvagyonnak tekintve, úgy bánjunk vele, mint ami nemcsak a miénk, hanem a közés is, amiért felelősséggel tartozunk úgy a jelennek, mint a jövőnek. Ha mindezt a vagyonállagot, ami felett még rendelkezünk, nemzeti vagyonnak tekintenénk, s az egyéni rendeltetés mellett közös célok szolgálatába állítanánk, ha nem is nyújtana mindenki számára teljes gondtalanságot, de mindenestre gondoskodhatnának belőle a nemzet minden tagjának valamilyen legkisebb megélhetéséről. Állítom, hogy gazdasági erőink ilyen közösségi kihasználásával népünk egész kulturális életét más erővonalakra lehet vezetni s önmagától kovácsolódni össze a megbonthatatlan egység. S ha mindezekhez hozzászámítjuk a még kihasználható gazdasági erőforrásokat, a kezeinken levő természeti energiákat, vizet, szenet, a talaji kincseket, villanytelepeket létesítünk, bányákat tárunk, erdőket termelünk, ipar-telepeket létesítenénk, ha mezőgazdaságunk belterjesebbé tétele mellett a kisipart és kiskereskedelmet módszeresen támogatnánk, világossá válik mindenki előtt, hogy mindezeknek a javaknak a kihasználásával egész új lapokat írhatnánk és pedig kedvező lapokat az erdélyi magyarság sorskönyvébe. De sajnos, ma még egyáltalán senki sem törődik ezzel az egyetemes nemzetgazdasági szemponttal.

Nemzetgazdasági életünk legnagyobb rétegét a mezőgazdák, a birtokosok és kisbirtokosok alkotják. De azért se mezőgazdasági, se birtokpolitikánk nem volt. Ezzel senki semmit nem gondolt. A mezőgazdasági élet irányítása, szervezése az Erdélyi Gazdasági Egylet hatáskörébe tartozott és tartozik. Eszerint azonban éppen a birtokos osztály széles területi elosztottsága, részint pedig az E. G. E. szervezeti hiányosságai miatt ez a kapcsolat a legutóbbi időkig inkább csak elméleti és nem gyakorlati volt. A legeslegutóbbi időkben történt ezen a téren változás. K emeljük, hogy amit másfélévtizeden vagy közel két évtizeden át nem teljesített az E. G. E., a kisbirtokos, földműves osztály oktatását, szervezését és vezetését, fiókjai és gazdakörei által rövidesen pótolni fogja s ezzel mezőgazdasági és birtokpolitikánk önmagától kialakul, feljavul.

Gazdasági életünknek igen fontos szervei a gazdasági iskolák. Felsőbb fokú gazdasági iskoláink nincsenek, de teljes elismerés illeti az egyházakat, s ezek közt elsősorban az unitárius egyházat, hogy felismerve az új irányú erdélyi munka fontosságát, megteremtették az alsó fokú gazdasági iskolákat, az úgynevezett téli-nyári tanfolyamokat. Ma már négy ilyen gazdasági iskolánk van. De még mind kevés. Az kell a célunk legyen, hogy minden olyan területen, ahol nagyobb tömegben él a magyarság, mint például a székely megyékben, Kalotaszegen, a Szamosmentén, Szatmárban. Bánságban, mindenhol legyen egy-egy ilyen iskolánk s mindegyik a környék, a vidék termelési lehetőségeinek, talajviszonyainak, klímájának a szemelőtt tartásával, teljes kihasználásával végezze munkáját. Addig is, amíg megfelelő számú ilyen szakiskolánk lesz, tovább kell folytatni, az E. G. E. által utóbbi időkben oly szépen működő vándor gyümölcsészeti, méhészeti, kertgazdasági szakoktatást, tanfolyam rendezéseket.

Egyetemes tartalmú közgazdasági szaklapunk egy sincsen. Mezőgazdasági szaklapunk kettő van. A Mezőgazdasági Szemle és ugyancsak az Erdélyi Gazdasági Egylet kiadásában megjelenő Erdélyi Gazda. A Mezőgazdasági Szemle irodalmi és tudományos színvonalat célzó intellektuális szaklap, míg az Erdélyi Gazda, amely eddig csupán száraz hivatalos közlöny volt, végre felfedezte eredeti hivatását és kezd a nép, a kisgazdák, a kisbirtokos osztály gyakorlati szaklapja lenni.

A mezőgazdasági termelés mellett az értékesítés is fő gondot kell, hogy képezzen. Ezt a munkát szintén az E. G. E. kellene, hogy irányítsa s a szövetkezetek kellene, hogy végrehajtsák. A szövetkezeti eszme Erdélyben eléggé divatba jött, kezd virágozni, de az igazi térhódításig, hivatásának igazi megtalálásáig még nem tudott eljutni. Legfontosabb szövetkezeti szerveink, a Gazdasági s Hitelszövetkezetek Szövetsége és a Hangya fogyasztási és értékesítő szövetkezet. E két szerv közül az első vezeti az erdélyi szövetkezeti szervezkedést, nagyon helyesen látva be, hogy az erdélyi magyar élet megtartására nom elég a régi kaptafa, hanem újfajta szövetkezetek kellene, új szövetkezeti típusok. De a magyar közönségre is feladat vár. Elsősorban neki kell megteremteni az új beszerzési szövetkezeteket: megfelelő gazdasági gépek, termelő eszközök, közös állatállomány közös vételére. Az újfajta termelési szövetkezetek pedig olyan termelési ágakat vezessenek be a falvakba, amelyek hasznot hajtának, közszükségletük révén könnyen értékesíthetők. Ilyenek a gyógynövénytermelő, tej, gyümölcs és kertgazdasági stb. szövetkezetek. A termelési szövetkezetek, valamint a már kialakult termelési ágak munkájának további segítségére értékesítő szövetkezetek kellene.

Mindezt a három szövetkezeti formát a városok kisiparosai, kispolgársága, kiskereskedői részére is meg kell teremteni. Jelenleg egyáltalán nincsenek, vagy alig vannak ilyen városi szövetkezetek. Viszont kereskedőink, iparosaink, fogyasztóink napról-napra hullanak el a szervezetlenség miatt.

Kereskedő, iparostársadalmunk gondjaival, szervezésével úgyszólván senki sem törődik. Pedig ez az osztály, ez a réteg képezi a nagy tragédiában elhullott vagy lesóványodott középosztály jelenlegi törzsállományát s ez kell, hogy biztosítsa ez az osztály további fennmaradását Erdélyben. Annak erkölcsi és jogszerinti utódja, rájuk hárul annak a tehernek nagy része, ami egy nemzet életében a középosztályt illeti.

Szövetkezeti lapunk kettő van. A Szövetkezés és a Szövetkezeti Értesítő. Nem tudom, vajjon nem volna-e elég egy szövetkezeti lap, ez azonban ölelje fel mind a két szövetkezeti központ és típus munkáját, adjon a szövetkezeti célokat közelebből ismertető lelkes cikkeket, tanítson és lelkesítsen, legyen bő tartalmú.

Nemzetgazdasági életünk másik lényeges alkotó eleme kellene, hogy legyen a megfelelő pénzügyi tevékenység. Sajnos megfelelő pénzügyi tevékenységről abszolúte nem lehet beszélni. Bankpolitikánk nem tudott felemelkedni arra az etnikai és emberi magaslatra, amelyen tulajdonképpen hivatása ki tudott volna jegescedni. Amelyik az erdélyi magyar élet igaz sáfárjává, őrévé védőjévé tenné. Üzleti elveit nem tudta összeegyeztetni a nemzeti érdekekkel. Lehet, hogy ennek egyik oka talán az, hogy pénzügyeink nem állanak mind nemzeti alapon. De a nemzeti szellemet magukba ölelő bankjaink se találták meg működésükben azt az altruista jelleget, amit a román Albina s a szász Hermannstädter Allgemeine Sparkassa mindenkor első sorban jelentett és jelent ma is.

Már pedig bankjainknak magukévá kell tenniük ezt a közös irányító szellemet, ha azt akarják, hogy ne nyomorúságunk vérszívói, hanem nemzeti életünk erős injekciós szervei, létforrásai legyenek.

Politikai élet politikai lehetőségek nélkül.

Politikai életünket, amennyiben ilyenről egyáltalán beszélhetünk, kisebbségi sorsunk többi életmegnyilvánulásához hasonlóan szintén igen különös sajátosságok jellemzik. Ha politika alatt az ország életének irányítására szolgáló törekvést és az ezt lehetővé tevő kormányzási hatalomért folytatott küzdelmet értjük, akkor politikai ténykedést egyáltalán nem fejtettünk ki. Az ország belső életébe való beleszólástól első perctől kezdve el volt zárva az erdélyi magyarság. A húszas évek közepétől részt vehettünk ugyan mi is a választásokon, egy-egy képviselőt a magyarság nevében is be-beengedtek a parlamentbe, de ezeket a képviselőket nem a magyarság választotta, hanem kinevezte az éppen kormányzó párt a maga programjának és parlamenti helyzetének erősítésére. Csak később s fokozatosan jutottunk abba a helyzetbe, hogy előbb az uralomra kiszemelt párt jóvoltából annak listáján az Országos Magyar Párt is küldhetett be néhány embert a képviselőházba vagy szenátusba, majd pedig önállóan is szervezkedhettünk és jelölhettünk a magyar többségű kerületekben. A választási tör-

vény ránk nézve természetesen kedvezőtlen intézkedései miatt azonban akkor se juthattunk soha számarányunknak megfelelő képviselőhöz s ha el is értünk bizonyos mandátum-számot, nem egyszer az igazolási eljárás során estünk el tőlük. A Magyar Párt politikai tevékenysége így egyedül az alkotmányban már biztosított, de érvényre' soha nem jutó állampolgári egyenlőségünknek s ezzel kapcsolatban emberi élet jogainknak a mindennapi életben való elismertetésére szorítkozott, viszont ezen a téren — amint azt később látni fogjuk — éppen elég feladat hárult pártunkra és képviselőinkre.

E csupán kisebbségi porondra szorított politikai életünket a húsz év legnagyobb részében az Országos Magyar Párt irányította. Szemben a csehszlovákiai magyar politikai élettel, ahol több magyar párt volt s e pártok együtt alkották a csehszlovákiai magyar pártok szövetségét, nálunk eleitől fogva az egy párt-rendszer alakult ki. Az Országos Magyar Párt 1922 karácsonyán jött létre a Magyar Szövetségből, illetve az azt alkotó Magyar Nemzeti Párt és a Magyar Néppárt fúziójából. A párt szervezeti szabályzata szerint az országos Magyar Pártnak tagja volt minden olyan húsz évet betöltött román állampolgár, aki akár származásánál, akár anyanyelvénél, akár érzületénél, akár műveltségénél fogva magát magyarnak tartotta. Nagy általánosságban nézve e kérdést ez többé-kevésbé így is volt. De részleteiben vizsgálva a helyzetet, meg kell állapítanunk, anélkül, hogy bírálat lenne ez a megállapítás, időnként bizony újra és újra felvetette fejét egy-egy mozgalom a szervezeti szabályzat ezen ideálisan megalkotott pontjának megdöntésére, legtöbbször új magyar pártot akart létrehozni minden ilyen akció, de ideig-óráig tartó alakuláson, vagy néhány ember meddő párttusakodásán kívül mást még sem eredményezett egyetlen egységtörés sem.

Minden ellenvéleménnyel szemben a Magyar Pártnak volt egy határozott nagy értéke: tényleg egységbe foglalta az erdélyi magyarságot. S ez az egység nem kieroszakolt, hanem önönsorsunk meglátásának következtetéséből folyó öntudatos lelki egység volt. A régi konzervatív politikai pártok emberei mellett ott voltak a haladó szellemű, forrongó fiatalok. A grófok és bárók mellett ott ültek a polgári osztály képviselői, egyszerű kisiparosok, földművelő kiscgazdák. Ma már semmi különös jelentőséget nem látok abban, hogy néha ebben a friss egyesülésben a többféle gondolkodás, többfelé tagozódás nem bírta ki a fegyelmet s apróbb kilengések történtek. Az önmagától összekovácsolódott egységet semmiféle egyenetlenkedés nem boríthatta fel, uralkodó planéta maradt mindig s szelleme végigivonult az erdélyi magyarság egész gondolkodásán, egész magatartásán. Nem vitatom, hogy volt s még mindig van olyan önmagát föl nem érő arisztokratánk, vagy őket utánozni akaró dzsentrik, olyan vezető vagy vezetett személyiség, akihez még nem érkezett el az új idők testvériesítő szelleme, lehet olyan sorstársunk is, aki nem tudott még beleilleszkedni a közösségi érzésbe s kötelességteljesítésbe, lehet olyan is, aki szüle-

tése, állása vagy tudása képzelgésében felette érzi magát a tömegnek, de a nemzeti szellem sugara már minden igaz magyart megfogott s mindenki igyekszik beleilleszteni saját egyéniségét a nemzeti közösségbe. Világos, hogy öntudatosító munkára még nagy szükségünk van, a közös gondolkodáshoz, a népi jelentőség megértéséhez és alázatos szolgálatához még mindig nagyon sok elmélyedés, jószándék kell, nemzeti hivatásunk teljesítéséhez még mindannyiunknak nagyon sokkal kell hozzájárulnunk, de az erdélyi magyarság ezen a téren nagyon sokat haladt s ha az egész magyarság bárcsak ennyire át tudná érezni, át tudná venni ezt az öntudatosan szolgáló közösségi gondolatot, hamarabb el tudnánk jutni az annyira áhitott lelki, társadalmi és nemzeti egységhez, annak átalakító erejéhez.

Az 1938-ban bevezetett új alkotmány megszüntette nemcsak a Magyar Pártot, de minden romániai párt politikai tevékenységét. A magyarságnak most már igazán egyetlen csoportba kellett tömörülnie: a nemzeti újjászületés frontjába. Ennek kisebbségi alosztályában aztán megengedték, amiért húsz évig hiába harcoltunk: a társadalmi, gazdasági és kulturális szervezkedés lehetőségét megígérték sérelmeink orvoslását, jóvátételét. De addigra már annyi keserű szenvedés, méltatlanság ért, hogy azok jóvátételére sem a szándék, sem a papírforma, de a bizalom, s az idő sem volt elég.

Így következett és múlt el — még több keserőséggel, könnyel fűszerezve — az izgalmakban s váratlan fordulatokban bő 1939. esztendő. És így köszöntött be az 1940. év. És azzal a legújabb totális román párt: a nemzet pártja. Ebben a magyarság részvétele a külpolitikai helyzettől lett függővé téve, de ez már nem tartozik feladataim körébe időrendiségéért sem.

Általános sérelmeink a kisebbségi és többségi viszonylatban.

Mindaz, amit eddig tárgyaltam, a magyarság belső nemzet-társadalmi arculatát igyekezett megvilágítani. Az erdélyi magyarság arculatához tartozik másik arcélének beállítása is. Ebben a viszonylatban belső adottságainktól függetlenül nemzetkisebbségi helyzetünket az állam és a többségi nép elhatározásai határozzák meg.

E nemzetkisebbségi kép felvázolásával tanulmányom letragikusabb részéhez, az erdélyi magyarság legsúlyosabb kérdéseire érkezünk. A húsz év alatt egymást követő kormányok folyton fokozódó ellenszenvre rég túlnőtt már az elviselhetőség jellegén s apránként a politikai és gazdasági végzettség tüneteit öltötte fel. Hogy ez a politikai és gazdasági rövidlátás mindkét felet halálusra sebzí, azt egyik kormány sem akarta belátni. A helyzet természetéből folyik, hogy ezt a veszedelmet a többségi nép eleinte nem érezte, de csak egyelőre nem, mert az élet nem tűri az erőszakot, az ugrásokat és kapcsolatai előbb-utóbb megmutatják káros következményeiket. Minket, kisebbséget, viszont olyan mélyen sebeztek a románság különböző numeruszai, a politikai élet és kormányhatalmak támadásai, hogyha egy ideig bírtuk is a csapásokat, kezdtek

elviselhetetlenekké válni. Jogainkat nap-nap után csorbították, életkörülményeinket naponként csökkentették. Ezzel szemben nem volt más fegyverünk, mint a jog és igazság eszközei s nem tehattünk mást, minthogy mindannyiszor feltártuk, újra és újra követeltük kisebbségi jogaink elismerését.

Általános kulturális sérelmeinket az előbbi fejezetekben érintettem, jelen alkalommal néhány gazdasági és általános nemzetkisebbségi sérelmünket szedem csokorba, hadd lássák és csodálják a békekességben élők, miként telt-múlt az erdélyi magyarság húsz esztendeje a főhatalomváltozás alatt, miket kell jóvátenni.

A birtokosztálynak a kisebbségi általános sérelmeken felül például állandó külön sérelme a termés értékesítésének kérdése, a megkülönböztetett adóztatás, a különböző pótdíjak kirovása, a pásztorberek igazságtalan elosztása, nem egy helyt kereskedelmi adókkal sújtják, a megállapított törvényes kedvezményekben viszont soha nem részesítik.

A gazdasági sérelmek másik része a kereskedőket, iparosokat, vállalatokat érinti. Árubeszerzés külföldről kisebbségi kereskedő részére egyenlő a lehetetlenséggel. Újonnan létesült kisebbségi cég egyáltalán nem kapott behozatali engedélyt. Évtizedes cégeket válságba sodorták a behozatal nacionalizálásával. Speciális bírságokkal nehezítik ezenfelül a kereskedők existenciáját. A cégtábla magyar szövegéért külön adót vetnek ki, a levelezést csak az állam nyelven lehet végezni, könyvelni csak románul szabad. Hitel egyáltalán nincs számukra.

A numerus valachicus, meg a különböző kormányok külön numerus claususai miatt a magyar vállalatok kénytelenek egymásután lépíteni. Ár ajánlatoknál a kisebbségi ajánlattevőt még akkor sem veszik tekintetbe, ha sokkal olcsóbb ajánlatot tesz és jobb munkát kínál. Az adózások egyenlőtlensége, az árverések méltánytalansága aztán koronát tesz mindenre. Az iparosoktatást, a tanonckérdés sérelmeit már szóba sem ejtjük ezekután.

Az uccára dobott tisztviselők ügyét mindenki ismeri. Több tízezerre megy az elbocsátott magyar tisztviselők, alkalmazottak, munkások száma. Huszonöt-harmincéves szolgálattal rendelkező tisztviselők, állami alkalmazottak, akik családjuk fenntartásáról, gyermekeik neveltetéséről egyedül hivatali fizetésükből kellett, hogy gondoskodjanak, a nélkülözés és nyomor karjaiba kerültek minden nyugdíj és végkielégítés nélkül. Az állami és városi közgazgatás átvétele után az elbocsátott vasutasokat nyomon követték a postások, községi jegyzők, vármegyei és városi tisztviselők, majd a pénzügyi és igazságügyi tisztviselők. Húsz év után legfeljebb, ha fehér hollóként lehet valahol még magyar köztisztviselőt látni. Mindez annál érthetlenebb, mert az impérium átvételekor ezeket az állami és más közhatalósági tisztviselőket egyenesen kötelezték szolgálatuk továbbfolytatására, a nyelvvizsgák alkalmával pedig ezeknek a kidobottaknak majdnem mindegyike a legjobb eredménnyel vizsgázott.

Ezek mellett az általános nemzetkisebbségi sérelmeink mellett nagy veszteséget jelent számunkra a természetes és mesterséges be-

olvadás. A természetes beolvadás ellen nem volna szavunk, annál több sérelmet rejt magában a mesterséges beolvasztás, ami nekünk kárt okoz, viszont a többségi fajnak vajmi kevés hasznot bajt. Egyes tanügyi hatóságok már az iskolákban elferdítik a tanulók nevét, megváltoztatják vallásukat, s ezzel a változott névvel és vallással vezetik tovább anyakönyveikben. Színszékely falvakban a közigazgatási hatóságok részéről folyik ez a munka, a városokban hivatali állásaik biztosítása vagy az állammal való üzleti kapcsolataik fenntartása végett kényszerülnek fajtestvéreink név és valláscserére. Az anyakönyvi hatóságok nem egyszer az eredeti név helyett annak általuk elferdített alakját vezetik be.

Szórványaink ügye is szomorú képet tükröz. Statisztikák bizonyítják, hogy a nagyobb gócoktól távollevő szórványok lakói sokszor még a legközelebbi rokonaikkal is elvesztik kapcsolataikat s régi tekintélyes magyar családok utódai vetkőzik le faji jellegeiket egymás után. Ezeken a helyeken még hatósági beavatkozásra sincs szükség, hiszen ezeknek a szórvány-telepeknek vezetőjük sincs s a lelki, szellemi kapcsolatok, összeköttetések hiánya folytán már magyar világban is tömegesen olvadtak be a körülöttük nagyobb tömegben élő románságba. Bukarestben és a többi regáti városban circa százezerre lehet tenni az erdélyi magyarok számát. Ezeknek legtöbbször csak munkakeresés miatt ment ki, vissza akar térni, de aztán jön az elproletarizálódás, ami meggyorsítja a beolvadást. Moldovában és Bukovinában szintén mintegy százezer csángó-magyar él. Legtöbb helyt se pap, se tanító s még jó ahol kántor, ha van. Sok helyt idegen, olasz vagy német anyanyelvű szerzetes vagy világi pap a lelkipásztoruk, aki nem érti híveinek se nyelvét, se lelkét s a hívek sem értik még a prédikációját sem, nemhogy beszélni tudnának vele. Mi más lehet ennek a következménye: mint a lassú, de biztos pusztulás!?

Kisebbségi sorsunk bátor hacosai: sajtónk.

A minden vonalon egyformán tanyát vert lassú pusztulással szemben ebben a héroszi küzdelemben az Országos Magyar Pártnak méltó küzdőtársa volt az erdélyi magyar sajtó. Komolyan számba vehető, jelentősebb lapjaink kivétel nélkül egyforma határozottsággal sorakoztak fel a magyar ügy szolgálatára. Elsők a sérelmek megállapításában, sohasem rettennek vissza azok feltárásától s bár a Damokles-kardja állandóan fejük felett lebeg, pillanatra sem szűnnek meg a végsőkig harcolni a jogtalanságok ellen. A legkisebb, legegyszerűbb magyar ember egyéni egzisztenciáját éppoly kötelességteljesítéssel védik, mint a kétmilliók közösség ügyét. Nem egyszer nyílt meg a börtönajtó egy-egy bátorhangú cikk szerzője előtt, alig van magyar lap, amelyiket hosszabb-rövidebb időre be ne tiltották volna. Megtörtént többször, hogy a felizgatott sovén tömeg dühe egész szerkesztőségeket tett rommá rögtönítélő bíráskodásában,

A jogtalanságok ellen vívott küzdelme mellett hatalmas szerepe van sajtónknak a társadalmi, gazdasági, kulturális és politi-

kai nevelésben. Az igazságtalanságok ellen folytatott örökös harcban kifejlődött a sajtószolgálatnak az eddigieknél sokkal mélyebbre néző módszere: a sorsproblémáinkkal való behatóbb foglalkozás. Az egyszerű hírszolgáltatás mellett napilapjaink állandó teret nyitottak legelemibb kérdéseink mélyreható tanulmányozásának, amivel felbecsülhetetlen szolgálatot végeznek a közösségi gondolkodás és az öntudatosítás terén.

Ez az áldozatos kötelességgel teljesített magyar nemzeti munka nem kívánja a külön méltatást, de röviden nem is lehet érdeme és értéke szerint méltányolni. Ha egy-két lapot mégis megnevezek, ezt csak azért teszem, hogy ezzel még jobban kiemeljem az egyöntetű munka jelentőségét s általuk és bennük is elismerésre, jusson e munka hordereje. Húsz év alatt temérdek magyar lap vett részt a sziszifuszi küzdelemben, sok elhullott az ádáz tusában, de ma is töretlenül állanak a vártán Kolozsvárt a Keleti Újság, amely a Magyar Párt hivatalos lapjaként jelent meg s testvérlapja, a Magyar Újság, mely főként a vidéki s népi szempontokat tartja szem előtt, a Bartha Miklós által alapított Ellenzék, amely az irodalom népszerűsítésével végzett felbecsülhetetlen szolgálatot s testvérlapja, az Estilap, Nagyváradon a Magyar Lapok, Magyar Szó, Szabadság, Temesvárt a Déli Hírlap), s a nemrég beszüntetett Temesvári Hírlap, Aradon az Aradi Közlöny és az Erdélyi Hírlap, Szatmáron a Reggeli Újság és a Szamos, amely a cenzúra rendelete következtében előbb a Szabadsajtó nevet kapta, majd később egyszerűen Sajtóra keresztelték, Brassóban a Brassói Lapok, Marosvásárhelyt pedig a Székelyföld és a többi napi- s két napilap.

De egész külön hely illeti meg elismerés tekintetében a vidéki sajtót. Azokat a vidéki kis hetilapokat, amelyek a legszerényebb anyagi lehetőségek és a legnagyobb anyagi gondok között se szüntek meg soha egy percre sem ápolni a hitet, hirdetni a reményt, szolgálni a nemzeti és népi eszméket. A legteljesebb elismerést érdemlik meg ezek a vidéki újságok s ha az erdélyi magyarság küzdelme nem bukott el e húsz év alatt, hogy a falu és népe — igazán kevés kivétellel soha meg nem ingott, azt nem utolsó bolyén ennek a vidéki munkának, az áldozatkész sajtóbarátoknak, lelkes kiadóknak és dőrek munkatársaiknak köszönhetjük. Gondos figyelmezők, hűséges őr-tállók voltak, adassék teljes tisztelet nekik. Az övékhez hasonló szolgálatot végeztek az egyházi és felekezeti jellegű lapok, a különböző folyóiratok, amelyek közül a Magyar Kisebbség előtt, melyre mint kisebbségi életünknek kiválóan értékes szakszerűen összefoglaló tudományosan vizsgálódó orgánumára külföldi tekintélyek is felfigyeltek, különösen hajtsuk meg az elismerés és tisztelet lobogóját.

Kisebbségi sorsunk egyetemes magyar tanulságai.

A rengeteg erkölcsi, anyagi, nemzeti veszéllyel szemben, a teljes leszegényedés, elnemzetlenedés, elnéptelenedés ellen legfontosabb teendőnknek tartottuk az éppen azonnal szükséges orvoslás megkeresése mellett a nemzeti öntudat felébresztését, általános kialakítását, fejlesztését, az aszerint és azzal való életet.

Mit jelent a nemzeti Öntudat, mik voltak vezérlő gondolatai, eszméi?

Felismerni önmagunkban azt, hogy magyarok vagyunk, hogy ránk, magyarokra a legfőbb Gondviselés feladatokat bízott, hivatást adott számunkra, amelyet teljesítenünk kell és ott, azon a helyen kell teljesítenünk, ahová őseink vezéreltek, ahol századokon át éltek, és véreztek elődeink, amely föld nekünk is szülőföldünk, ahol élünk és halnunk kell, s amelyet fiainknak is örökül kell átadnunk.

A magyar nemzeti öntudatot csak a szó teljes értelmében egységes nemzeti közszellem képes kialakítani. Ez az egységes nemzeti közszellem rá kell, hogy ébresszen minden egyes nemzet-tagot arra, hogy ő is tagja és pedig jelentős tagja az együttesnek, a többivel egyforma és mindenkivel egyformán fontos hivatást betöltő tagja. Ez az egységes nemzeti közszellem végzi a további felvilágosítást, mely szerint minden egyes nemzettagnak be kell látnia, hogy a magyarság régi helyzetétől lényegesen eltérő új helyzetbe került, amelyben céljaink nagyrészt átalakultak, kötelességeink pedig megsokszorozódtak. Helyzetünk egységes ismerete már út az öntudat kialakulása felé s rávezet a további kötelességteljesítésekre, az egyén beilleszkedésére a közösségi életbe, a társadalmi nevelésre és tovább nevelésre, a gazdasági és politikai szervezkedésre és beszervezettségre. Ezekután új életakarások, friss alkotásvágyak lobbannak öntudatunkban s azok biztosítják faji és nemzeti hivatásunk teljesítését.

Nemzeti öntudatunk kialakulása szükségszerűen eljuttat a nevelés során az összes válaszfalak szétomlásáig, testvérré kell, hogy tegyen minden magyart, egymás terhét hordozó magyar sors-testvérré, született legyen bíborban, bársonyban, vagy akár egyszerű faagyban. E testvéri egyenlőség rámutat aztán a további teendőkre. De nélkül elképzelhetetlen az egység. Mert csak így, kéz a kézben kezdődhetik meg az új kor, a hiányok javítása, az elmulasztottak pótlása, a bizalmatlanság megszűnése, az ellentétek kiküszöbölése, s ez után jön az elhatározott kulturális és gazdasági összmunka. Ebben az összmunkában a szolgálat szükségszerűsége állíthatott bárkit elsőb helyre, de ezt soha sem szabad önéletbiztosításnak tekinteni, mert a szolgálatnak mindig a nemzeti összesség érdekében valónak kell lennie, s csak addig tarthat, amíg a közös nemzeti érdek bélyegét viseli magán.

E sorsszerű közös magatartásban irodalmunk legyen nemzeti és erkölcsi felfogásában ragyogóan tiszta, tudományunk vállaljon minden hősi úttörést, művészetünk találja meg a legnemzetibb jellegzetességeket s azok által vetüljön bele az egyetemes emberibe, közművelődésünk öleljen magába mindenkit az utolsó kunyhóig, s emelje a tudást a legszélesebb láthatárig, politikánk a nép nemzetekölcsi nagyságának gondolatából induljon ki és azon épüljön fel, gazdasági életünk módszeresen segítsen előbbre mindenkit, aki magyar s aki magyar, az testvér is legyen és aki testvér, annak fájjon minden magyar sorsa, mindannyiunk sorsa.

Az erdélyi magyarság e húsz éves kisebbségi életéből a következő általános és örökérvényű természeti törvényekre lehet következtetni, tapasztalataink a következő eredményekre mutatnak:

A magyar nemzettestvérek felé:

Az erdélyi magyarságismételten megmutatta, hogy a nemzeti élet fenntartásához szükséges lelki és testi erőnek teljes birtokában van. A nemzeti élethez legelőször is lelki egység kell, azután gazdasági és kulturális követelmények, azok harmóniája. Ha ezek megvannak, — a nemzet él, de ezek nélkül — elvész.

Mostanában sokat beszélnek magyar világnézetéről, s keresik az alapelemeit. Az erdélyi magyarság régen tudja, hogy mi a magyar világnézet, régen kialakította azt, megmutatta alapelemeit. Ezeket pedig a keresztényi, szabadelvű, népi elemekre épített, a krisztusi elvekben gyökerező haladó szellemben találta fel.

A többség felé megmutatta, hogy minél nagyobb a politikai nyomás, annál erősebben edződik a nemzeti szellem. Egy kisebbséget se lehet eltüntetni a föld színéről, ha megvan az ellenálló ereje.

Az egyetemes emberiség felé az erdélyi magyarság ötszázéves önálló és húszéves kisebbségi élete azt mutatja, hogy ennek a népnek meg kell adni minden lehetőséget, emberi szabadságot kultúrája szabad és egyéni kiélésére, mert ismételten bebizonyította, hogy nem csak értékes nemzeti erőket tud kitermelni, de az egyetemes kultúra számára is értékes világértékeket tud adni.

Ezek a tanulságok és következtetések egyetemes érvényűek minden időben és minden néppel szemben s ezek a törvények parancsolólag köteleznek mindent és mindeneket, akik az egyetemes kultúra haladását hirdetik, remélik, bíznak benne.

Végső következtetésünk:

Az erdélyi szellemet, erdélyi lelkeséget meg kell tehát becsülni, segíteni kell annak egészséges kifejlődését minden vonalon, mert szükség van rá, szüksége van úgy az egyetemes magyar, mint az egyetemes emberi kultúrának.

Íme Erdély!

Íme az Ember, mondotta Pilátus, midőn a római katonák Jézusra bíborköpenyt borítottak s töviskoszorúval koronázták meg.

Íme Erdély, mondom én is azok után a bíborköpenybe öltöztetett szavak után, amelyekkel e pazar pompájú, de szegénységekben is bővelkedő Erdélyt szokták körülövezni, töviskoronával Vagy gyöngyös pártával díszítve.

Én az igazi Erdélyt akartam megmutatni. Bíborköpeny és gyöngyös párta nélkül. Szavak hímes játéka és cifra kösöntyűk nélkül. Olyannak, amilyenként bennünk él, ahogyan mi éltünk s élünk benne immáron két évtized óta.

Nehéz, próbára tevő feladat volt. De hitemben, cselekedetemben mindig az a gondolat vezetett, hogy pap vagyok, egy hit küldöttje, kalauz útvesztők tévelygőiben s most; is úgy éreztem: hivatást végeztem, rám rótt kötelességet teljesíttem, amikor hitem szerint szóltam drága földünkért s benne magyarságunkért.

Magam elé emelem hát a szentséget: íme Erdély, amelynek zord, hegyein, vidám völgyein kétmillió magyar szívverése ver mindennap, íme Erdély lelke, amely a mi sajátosságainkat mutatja, íme vágyaink, kívánságaink, amelyeket Déva várát rak. Kőműves Kelemeneként építettünk bele éjszakai álmainkba, napi terveinkbe, hogy másnap leomoljon, de másnap újra kezdtük, örök tervezőkként, örök Kőműves Kelemeneként és újra kezdjük mindaddig, amíg egyszer mégis csak felépül az új hitet, új életet adó, örök Déva vára — az egymást felismerő és megbecsülő testvéri szeretet széttörhetetlen gránitköveiből!